

Követ fújni.

SZARVAS GÁBOR igen elmésen s nagy körültekintéssel magyarázta e szólásunkat (Nyr. 23: 385), s igyekezett kimutatni, hogy a 'kígyókövet fújni' vagy csak egyszerűen 'egy követ fújni' eredeti magyar szólás. Néhány írásbeli, tót vidékről való közlés azt a gondolatot ébresztette SZARVAS-ban, hogy a tótoknál e szólás — melynek használatára nyomtatott forrásból példákat nem közölt — magyar eredetű. Megvallom, SZARVAS magyarázata előttem is oly világos és meggyőző volt, hogy szíves örömet elfogadtam. Ha kételkedtem volna is fejtegetésének igazságában pusztán azért, mert magyar területről csakis Felső-Magyarországról közölt adatokat, megnyugtathatott volna egy, az Ethnographia, 6: 328. lapján közölt adat. Ezen a helyen 'Göcseji népszokások' közt a következőket olvasom: 'Ha valaki — főleg Sz. György n. előtt — egy helyen több kígyót lát, biztos lehet, hogy azok ott «kület fújnak» (követ fújnak), a mely kő a legdrágább ékszerek egyike stb.' Egy másik adat, a mely szintén tanúságot tehet a 'kígyókő-fúvás' dunántúli elterjedésére, az, a melyet FÁBIÁN ISTVÁN-nak ('a' Babonaságnak orvoslására és a' köznép között való kiirtására) írt 'Természettudomány a köznépek (Veszprém, 1803)' című művében áll. 'A kígyókról majd közönséges egészen bévett értelem az is a köznép között, hogy azok öszvegyülekezvén, követ fújnak. Innen, az olyan emberekről, a kik alattomban valamiről tanátskoznak, azt szokták mondani közbeszédben: fújják a követ. E tsupa költemény a kígyókról, mellyet az egygyűyek és tudatlanok költhetnek. Van egy bizonyos kő, a mellyet kígyókőnek hívnak, és a mellyről oda fellyebb (v. ö. 195. lp.) emlékeztünk. Meg lehet hát, hogy erről hallván a tudatlanok, azt gondolták, hogy azért nevezik ezt ezzel a nevezettel, mert a kígyók fújják, holott az ő kígyó forma színe adta néki ezt a nevezetet' (u. o. 259. lp.). — Megvan ERDÉLYI, Válogatott közmondások' című könyvében is: 'Együtt fújják a követ (2. dik kiadás, 141. lp.) s ARANY Buda Halálában is:

Ezt arany ingerli, kapdos másik ujjón

Ez rá született, hogy követ egyre fújjon

(IX. én.)

És szó nélkül mondá: — —

Fújják oda át a követ alattomba.

(XI. én.)

A legelső adat, a mely a 'követ fújni' szólás eredetiségéről való hitebben megingatott, az volt, a melyet a régi cseh *Gesta Romanorum*-ban olvastam. THEODOSIUS császár úgy kapja vissza szeme világát, hogy egy kígyó követ hoz neki szájában s a császár ezzel a kővel dörzsöli meg világtalan szemeit (Sbirka pramenü, skup. 1, řada 2, číslo 2: Staročeská Gesta Romanorum, pag. 59, 60). Ez a 'história' nem cseh specialitás, mert megvan a német Gestákban (KELLER: Gesta Romanorum, Bibl. d. gesammt. deut. Literatur, Bd. 23: 68) s megvan HALLER-nél is (a 1767-és 1865-diki kiadást néztem meg). A valószínűség a mellett szól, hogy — fordított művekről lévén szó — megvolt az eredetiben is. Az innsbrucki, 1342-ből való latin kéziratban csakugyan meg is találjuk a 'kígyókövet'. Az erre vonatkozó hely ez: . . . serpens cameram intrauit portansque in ore suo lapidem paruum . . . (DICK: Gesta Romanorum nach der Innsbrucker Handschrift vom 1342 und vier Münchener Handschriften, pag. 126)'.

Tudvalevő dolog, hogy a mi emlékeinkben is nyoma van annak, hogy a 'kígyókő' gyógyító erejű, a nyakban hordva pedig talizmán. Erre vall SZARVAS adata (Nyr. 23: 389), a hol az van mondva, hogy BOCSKAY végrendeletében kígyókövéről sem feledkezett meg: 'Az kígyókövet is ő fölségének hagyom, ki igen ritka és kedves: torokgyök ellen és torokfájás ellen rolla innya igen hasznos' (idézve RADVÁNSZKY-nál: R. M. Csal. Élet 3: 171).

Ezekből az adatokból kiindulva kutatni kezdtem, hogy mit tudnak rajtunk kívül a többi népek a 'kígyókőről' s mit a 'kőfűvás'-ról. Hiszen «a nyelvek terén tett vizsgálódások megállapították amaz eléggé ismert tényt, hogy a szólások és közmondásoknak egy jó része közbirtok, a nyelvnek legtöbbszörében egyként járatos».

Kiterjesztve ezt a tételt a már közlött adatok alapján, bizvást elmondhatjuk a 'kígyókőről' is.

A legközelebbi forrás, a melyre már SZARVAS is rámutatott s a hol első sorban kutatnunk kell, a tótság. Itt szelvényben-hosszában ismeretes a 'kőfűvás' s a 'kígyókő'. Ime az adatok: 'Bertalan napja előtt, mielőtt kiki télire a saját odújába visszavonulna, összejönnek a kígyók, hogy azt mondja, követ fújjanak (aby vraj kameň dúchaly). Egyszer egy pásztor (z Jabrřkovej) véletlenül egy nagy kígyó-garmadára bukkant a mezőn, a melyek egy csoportban voltak s követ fújtak. A mint azonban meglátták a pásztert, sziszegni kezdtek s egyenként széjjel szóródtak. Végül egy nagy kígyó szájában hozta azt a nagy követ. A pásztor baltájával kiütötte a szájából s magához vette; a kígyók azonban fölkerekedtek s a

pásztor után másztak (gúlaly sa). Szerencsésen megmenekült előlük. Később a követ rézbe foglaltatta. Az ilyen kőnek az a sajátsága, hogy a ki magánál hordja a törvényszéki ítélethozatal előtt, biztos lehet benne, hogy a pert megnyeri (Slovenské Pohľady 15:489)'. Az adat valószínűen Zólyom megyéből való. — Egy másik adat a következő: 'Egyszer hallottam, hogy egy asszony sebes eső után (po prudkom dáždí) a káposztásban követ talált, a melyet a kígyók fűjtak. Elhívtam azt az asszonyt, mutatná meg a követ. Gyöngyszem nagyságú karneól kő volt, s valamikor ezüstbe foglalva gomb lehetett valami úr kabátján. Népünk azonban ilyen magyarázatról hallani sem akar; ők a kő csuda-erejében hisznek, mert kígyók fűtták azt. A kígyók, azt mondja, mielőtt téli szállásukba vonulnának, összejönnek, s néhány öregebbje nyelve alatt kövecskét hoz, a melyet aztán fűnek. Aztán ezeket a kövecskéket lyukakba rakják. Ezen kövek közül az egyiknek, gondolom a sárgának, az az ereje van, hogy minden zárat ki bir nyitni, másiknak meg az, hogy különböző betegségeket gyógyít, jelcsen a szembajt stb. Az én kezem közt levőnek — azt mondták — gyógyító hatásának kellett lennie. Az én asszonyom beteg férjének adta, hogy viselje. A férj azonban meg nem gyógyult tőle, mert nem soká meghalt. El is hitte az én asszonyom, hogy halál ellen nincs orvosság, legkevésbé pedig az ilyen (Národnie Noviny 1892:38. szám, Besednica)'. Ezekből az adatokból már is kiviláglik, hogy a 'kígyókő' hit nagyobb és szélesebb jelentéssel van meg a tótoknál, mint nálunk, mert egyrészt betegséget gyógyít, zárat nyit, másrészt a törvényszék előtt tulajdonosának kedvező ítéletet biztosít. Ez utóbbi kapcsolattal áttérhetek e hit további nyomozására, előbb azonban azt kell megemlítenem, hogy a tótban az 'egy követ fűjni' a magyarhoz teljesen hasonló jelentésben járatos. Erre vonatkozólag a tót Matica kiadásában megjelent 'Sbornik slovenských národních piesni stb. (Vo Viedni, 1870, svázok 1)' gyűjteményben, DOBŠINSKY közlésében a 'Szólások és közmondások' (Prislovnia a porekadlá) közt ezt olvassuk: 'Začali medzi sebou k ä m e ñ d u t' (o zlom, o úkladoch rozmyšlat', jednat')' (pag. 98),*) a mi teljesen egybe vág a SZARVAS-adta «fondorkodni, gonoszt forralni, ármányt szőni» jelentéssel.

Az eddig fölhozott adatok meg nem döntik még SZARVAS GÁBOR azon tételét, hogy a 'kígyókőfűvás' s vele együtt az 'egy követ fűjni' eredeti, ámbár föltűnő, hogy a tót hit szerint a kígyókő tulajdonosát megóvja a bírák kedvezőtlen ítéletétől, s ez a mi néphitünkben — leg-

*) Szórol szóra: Elkézdtek egymás közt követ fűjni. Rosszban, cselen törték a fejüket.

alább eddigi tudomásunk szerint — nincs meg. Föltűnő azonban, hogy épen az a hit, hogy a kígyókő megóv a bírák kedvezőtlen ítéletétől, megvan a lappoknál is. CASTRÉN 'Reisen nach Lappland' című műve (77 lap) nyomán ROCHHOLZ a következőket írja (Schweizersagen aus dem Aargau, gesammelt und erläutert von Ernst Ludwig ROCHHOLZ Bd. II, S. 7): 'Bei den Lappen um den See Enare und tief in Sibirien hat ALEX. CASTRÉN diese Sage vom Schlangenstein kennen lernen. Alljährlich einmal versammeln sich die Schlangen mit ihren Häuptlingen zu einem Ting, bei dem jeder Unterthan Anträge machen kann und der Häuptling nicht bloss über die Schlangen, sondern auch über Menschen und Thiere, sofern sie den Schlangen geschadet haben, Recht spricht. Nach einer solchen Versammlung findet man am Platze des Tings den sogenannten Gerichtsstein, welcher dann jedem Menschen bei einer gerichtlichen Klage gute Dienste thut. CASTRÉN weist auf ähnliche in Indien vorkommende Vorstellungen hin.)*' Ez az adat nagyon ront a magyar néphit eredetiségén s ha még hozzá vesszük, hogy a német néphit szintén tud a kígyókőről, akkor a magyarban a kígyókőfűvás eredetiségét teljesen el kell ejtenünk. HENNE-AM RHYN 'Die deutsche Volks-sage' (zweite Auflage, 117) című művében két adatot is találunk tárgyunkra; az egyik ez: 'Die Schlangen einer Gegend kommen zuweilen zusammen und bilden zischend ein Ei, welches man wegfangen muss, ehe es die Erde berührt stb.'; a másik ez: 'Zu einer bestimmten Zeit versammeln sich alle Schlangen einer Gegend und legen sich um die ansehnlichste in einem Kreis; auf das Haupt derselben zischen sie so lange, bis sich eine klebrige Substanz erzeugt, die dann zu Stein erhärtet. Dieser Schlangenstein hat die Gestalt einer Eichel und ist durchsichtig von der Farbe eines dunklen Smaragdes, unten flach und hat drei Löcher, wo er angewachsen ist'. — Megemlítem még, hogy a nagy német szótárak szintén ismerik a kígyókövet: *natterstein*, *natternstein* m. *draconica* (GRIMM), *näter*-, *näternstein* (kfn.), *draconica* (LEXER); *schlangenstein*, für gift-aussaugend gehalten (SANDERS 3:1203). — A 'követ fűjni' kifejezést azonban (stein blasen, anblasen?) nem találtam meg a németben; helyette itt említem meg a félig-meddig hasonló osztrák-bajor *stein setzen*-t (der Stainsetzer, mensch, der beym Anschein der grössten gutmüthigkeit und Einfalt seine geheimen, eigen-nützigen Zwecke zu verfolgen weiss: SCHMELLER 2; 763).

Ha ez adatokból levonom a tanulságot, önkénytelenül is az következik, hogy a magyar 'kígyókőfűvás' nem eredeti; de nem eredeti a tót

*) Ezt, valamint a *Henne-Am Rhy*n-féle adatot *Hermann Antal* tanár úr szívességének köszönhetem.

meg a lapp sem, s valószínűen nem az a germán sem. A kígyókultus szétroncsolt mythikus vonásaival van dolgunk, a melyek talán mint legeredetibb forrásukra, Indiára vezethetők vissza. De nem célom kikutatni, mi a babonás hitnek az utolsó forrása. A ki a dolognak ezt a részét el akarja végezni, forgassa ROCHHOLZ és HENNE-AM RHYN könyvét s megtalálja a feleletet. Magát a babonás hitet megtaláltuk a lappban, a németben s a tótban. Hogy a tótságához ez a kígyókőfűvás minő révén jutott, arra azzal felelhetek, hogy a csehéknél a kígyó a nép hitében igen fontos szerepet játszott (lásd Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku, objasňuje Dr. Čeněk Zíbrt, 70 lp.). Mindeddig azonban a ‚kāmeň dut‘ ‚ármányt szőni‘ kifejezést a csehségnél nem találtam meg (v. ö. morv. do jedné baně kujú při zlém svorní, Český Lid 5: 420; t. do edního mecha dujú). — Ha már most azt kérdezi valaki, honnan való a magyar szólás, nyugodt lélekkel adhatom feleletül, hogy a ‚kígyókőfűvás‘ hite kölcsönvétel, még pedig valószínűen tót, Dunán túl egyenesen német is lehet; az ‚egy követ fújni‘ szólás azonban önállóan is kifejlődhetett mind a magyarban, mind a tótban. Ha azonban cseh forrásokból, még pedig a nép köréből is igazolható lesz az ‚egy követ fújni‘, akkor a magyarban a ‚kígyókőfűvás‘ mindenestül tót.

MELICH JÁNOS.